

11. Pro Konsulskyi statut Ukrainy (1994, 2 April) [On the Consular Statute of Ukraine]. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 127/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text> [in Ukrainian].

12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. (2003, January 16). [Civil Code of Ukraine]. [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 20.04.2022

УДК 347.79

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-59-63

Вийванко Олег,

аспірант Західноукраїнського національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-3504-5471>

ПРИНЦИПИ ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В даний час ключовим фактором розвитку суспільства, його соціально-економічної інфраструктури стає насамперед інтелект, результати діяльності якого дозволяють відповідним суб'єктам (творцям творчого інтелектуального продукту, а також законним правласникам) виходити на перші позиції в конкурентній економічній боротьбі, а разом із цим та державам, де існують умови для реалізації інтелектуального, науково-технічного та загалом творчого потенціалу.

Сьогодні відбуваються трансформаційні процеси в Україні, які знаходять своє відображення практично у всіх сферах життєдіяльності. Оскільки право є надбудовою над економічним фундаментом суспільства, то в ньому відбуваються основні закономірності розвитку держави і суспільства, що відображається на принципах. Принципи права сприяють усуненню суперечностей між окремими приписами і підвищенню якості законодавства, тим самим забезпечуючи ефективність регулювання відносин. Інтеграція України в світовий ринок і до європейської спільноти викликають необхідність узгодження національного законодавства в сфері інтелектуальної власності у відповідності до принципів та стандартів, які містять міжнародні договори.

Згідно ч.3 ст.418 Цивільного кодексу України: «Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом». Ці положення відповідають основним міжнародним принципам у галузі захисту прав інтелектуальної власності. Проте, законодавство чітко визначає випадки, коли такі права можуть обмежуватись.

Мета статті дослідити основні принципи обмеження прав інтелектуальної власності, їх роль у здійсненні права інтелектуальної власності.

Ключові слова: принципи та основні засади, обмеження прав, право інтелектуальної власності, виключні права.

Vyyvanko O. PRINCIPLES OF RESTRICTIONS ON RIGHTS IN THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF INTELLECTUAL PROPERTY

Currently, the key factor in the development of society, its socio-economic infrastructure is primarily intelligence, the results of which allow relevant actors (creators of creative intellectual products, as well as legitimate rights holders) to take the lead in competitive economic struggle, and with it states where there are conditions for the realization of intellectual, scientific, technical and creative potential in general.

Today, transformation processes are taking place in Ukraine, which are reflected in almost all spheres of life. Since law is a superstructure over the economic foundation of society, it contains the basic laws of development of the state and society, which is reflected in the principles. Principles of law help to eliminate contradictions between individual regulations and improve the quality of legislation, thereby ensuring the effectiveness of regulation of relations. Ukraine's integration into the world market and into the European community necessitates the harmonization of national legislation in the field of intellectual property in accordance with the principles and standards contained in international agreements. Despite the fact that the study of principles in the legal literature is given enough attention, the principles of intellectual property law are poorly understood. The study of the concept and principles of intellectual property is conditioned by the need to guarantee the protection and defense of personal property and non-property rights of its subjects.

According to Part 3 of Art.418 of the Civil Code of Ukraine: "Intellectual property rights are inviolable. No one may be deprived of intellectual property rights or restricted in their exercise, except in cases provided by law "[1]. These provisions are in line with basic international principles in the field of protection of intellectual property rights. However, the law clearly defines the cases when such rights may be limited. The purpose of the article is to explore the basic principles of restriction of intellectual property rights, their role in the implementation of intellectual property rights.

Key words: principles and basic principles, restrictions of rights, intellectual property law, exclusive rights.

Постановка проблеми. У науковій літературі є різні підходи до визначення суті та змісту принципів права, до їх правової природи. Категорія «принцип права» продовжує викликати зацікавленість вчених-теоретиків, а також представників правових галузевих наук. Варто зазначити, що проблема принципів права у наш час набуває особливої актуальності й практичного значення.

Незважаючи на те, що принципи права часто досліджуються в літературі, принципи права інтелектуальної власності є недостатньо вивченими. Дослідження останніх зумовлене необхідністю здійснювати охорону і захист особистих майнових та немайнових прав суб'єктів, моральних та матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку із інтелектуальною творчою діяльністю. Окрім того, практично недослідженим є питання сутності та правової природи принципів обмежень прав інтелектуальної власності (далі - ІВ).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній правовій літературі зростає увага науковців до принципів як основних засад права. Серед науковців, що присвятили свої дослідження принципам права інтелектуальної власності: В. І. Жуков, М. В. Миронов, О. П. Орлюк, О. П. Світличний, Р. Б. Шишка та ін. Проте, малодослідженим є визначення принципів обмеження права ІВ, їх правової природи.

Мета статті – дослідити основні принципи обмеження прав інтелектуальної власності, їх роль у здійсненні права інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії права принципи розглядаються як основні ідеї, вихідні положення, які характеризують суть, зміст права та його призначення у суспільстві. «З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання й поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загальної змісту законів» [1, с.151].

Філософське розуміння принципів говорить про те, що принцип є фундаментом, основною ідеєю, визначальним правилом поведінки. Принципи розглядаються як вираження необхідності застосування закону. Принципи виступають центральним поняттям, основою системи, ними визнають, наприклад, етичні норми, які характеризують відносини людей.

Загальні принципи права визначені в Конституції України. Зокрема, це принцип верховенства права, згідно з яким закріплюється загальна підпорядкованість праву, пряма дія й безпосереднє застосування норм Конституції України (ст. ст. 8, 19); принцип гарантування прав і свобод людини і громадянина (ст. 22); принцип володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); принцип визнання плюралізму форм власності та гарантування захисту прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальної спрямованості економіки (ст. 13) та ін. [2]. Варто зазначити, що дані принципи відносяться до усіх галузей права.

Що стосується принципів ІВ, то вони, насамперед, пов'язані із охороною і захистом прав суб'єктів права ІВ, і до них мають висуватися відповідні вимоги. Принципи права ІВ повинні бути переважно засновані на об'єктивних законах розвитку суспільства та спеціальних законах, що регулюють відносини в сфері інтелектуальної власності. Вони повинні відповідати основним завданням, які стоять перед державою в особі уповноважених органів публічної влади, бути закріпленими в законах, що регулюють відносини інтелектуальної власності. Вони повинні відповідати суспільним інтересам, принципам гуманізму та моралі. Проявлятися у комплексі моральних та матеріальних засобів стимулювання, а також сприяти охороні та захисту прав суб'єктів права ІВ.

Є.О. Мічурін визначає, що «обмеження майнових прав фізичних осіб – це система цивільно-правових засобів, які втілюються в механізмі правового регулювання через правові норми, нормативні акти, акти застосування права та спрямовані на ускладнення здійснення суб'єктивного цивільного права для забезпечення суспільних інтересів та прав інших уповноважених осіб» [3, с. 6].

Будь-які права, зокрема і право ІВ, мають відносний характер та залежать від об'єктивних чинників. Суб'єктивні права, згідно закону, обмежуються на користь державним, суспільним і громадським інтересам. Погоджуємось з думкою, що дія обмежень цивільних прав «полягає у визначенні правил поведінки, які ускладнюють здійснення цих прав через існуючі форми правового регулювання (заборону, дозвіл та припис), що усуває перешкоди для здійснення суб'єктивних прав іншими уповноваженими особами» [3, с. 5].

На сьогодні стає очевидним, що можливість охорони та захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності повинна здійснюватися на засадах людиноцентристської ідеології з урахуванням європейських принципів і стандартів.

Відповідно до Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 321-р від 13 червня 2002 р., основними принципами є: нормативно-правове забезпечення удосконалення процедури набуття, використання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності з урахуванням досвіду функціонування національної системи правової охорони інтелектуальної власності; гармонізація національного законодавства з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, зокрема нормами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та директивами Ради Європейського співтовариства щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; стимулювання інноваційної діяльності; формування та забезпечення реалізації єдиної політики щодо припинення та недопущення порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності; удосконалення інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності; удосконалення порядку формування патентно-інформаційних ресурсів України; стимулювання суб'єктів прав на об'єкти інтелектуальної власності та використання цих об'єктів; подальше приєднання до міжнародних угод, співробітництво з міжнародними організаціями з питань інтелектуальної власності [4].

На сучасному етапі розвитку відносин у сфері ІВ актуальними є сукупність багатьох принципів. Зокрема, принцип забезпечення державою інноваційного розвитку інтелектуальної галузі. Цей принцип має тісний зв'язок із принципом стимулювання інноваційної діяльності. Проте принцип забезпечення державою інноваційного розвитку інтелектуальної сфери є значно ширшим і охоплює більш широкий і постійно діючий вплив державної політики орієнтованої на різні сфери економіки України. Правові основи інноваційної діяльності визначені в Законі України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. [5].

Принцип рівності прав та законних інтересів суб'єктів прав ІВ свідчить, що всі суб'єкти права ІВ є рівними в своїх правах щодо здійснення підприємницької діяльності, це не залежить ні від національності, ні майнового статусу чи освіти тощо.

Наступний принцип безпосередньо пов'язаний із обмеженням прав ІВ. Це принцип надзвичайної суспільної необхідності, який передбачає, що з метою надзвичайної суспільної необхідності, за умов воєнного або надзвичайного стану уряд може видати на строк до 4 р. примусову ліцензію відповідній особі із виплатою компенсації володільцю патенту чи свідоцтва.

Принцип відповідальності визначених посадових осіб митних органів за заподіяну шкоду правовласникам об'єктів ІВ при реєстрації в митному реєстрі даних об'єктів, які охороняються згідно закону. Так, згідно Порядку реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 648 від 30 травня 2012 р. ведеться «реєстр майнових прав на об'єкти ІВ під час митного контролю і митного оформлення товарів, що містять такі об'єкти, на підставі заяв правовласників і містить інформацію, яка використовується з метою запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушенням прав інтелектуальної власності» [6].

Принцип вартісного оцінювання об'єктів права ІВ, насамперед, полягає в експертному оцінюванні майнових прав, що пов'язаний із визначенням вартості за процедурою, яка встановлена нормативно-правовими актами та є результатом діяльності суб'єктів оціночної діяльності. Проте, оцінці підлягають не об'єкти права ІВ, а лише права на них. При оцінці майнових прав ІВ оціночну діяльність повинні здійснювати із дотриманням принципів, що визначені Законом України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. [7].

Принцип добросовісності заявника щодо реєстрації об'єкта права ІВ полягає в добросовісних намірах заявника, що планує зареєструвати об'єкт права ІВ у відповідній державній установі. Особа, що бажає зареєструвати цей об'єкт, повинна мати відповідні наміри його використання. Проте, у разі якщо вона протягом встановленого строку без поважних причин даний об'єкт не використовує протягом 3 років після реєстрації, інша особа матиме право на реєстрацію об'єкта права ІВ за цим же порядком. Даний принцип також, у певній мірі, обмежує права ІВ суб'єкта, що без поважних причин протягом 3 років не використовував визначений об'єкт ІВ.

Ще одним принципом, що можна віднести до засад обмеження прав ІВ, є принцип «суспільних інтересів», який означає, що охорона та використання прав ІВ повинні врівноважуватись суспільними інтересами, а також те, що необхідно підтримувати баланс між інтересами правовласників, суспільства і держави. У конвенціях про ІВ захист суспільних інтересів найчастіше реалізується за допомогою введення системи, що забезпечує гнучкість у застосуванні прав ІВ, наприклад примусових ліцензій на користування винаходів, що охороняються патентами, та обмежень і винятків у сфері авторського права.

У преамбулі Угоди щодо ТРІПС йдеться, про те що в ній «визначаються основні цілі національних систем, що зумовлюють державну політику у сфері охорони інтелектуальної власності, включаючи цілі розвитку та технічного прогресу», і «також визнаються особливі потреби найменш розвинених країн-членів щодо максимальної гнучкості застосування всередині країни законів і правил про те, щоб дати їм можливість створити міцну та життєздатну технологічну базу». Зокрема, стаття 7 проголошує, що : «охорона та захист прав інтелектуальної власності повинні робити внесок у розвиток технічних інновацій, а також передачу та розповсюдження технології до взаємної вигоди виробників та користувачів технічних знань, причому таким чином, що це сприяло б соціальному та економічному добробуту, рівновазі прав і обов'язків» [8].

Варто зазначити, що міжнародна система охорони ІВ формувалася поступово, починаючи з 1880-х років. Міжнародна охорона ІВ, по суті, базується на принципах національного режиму, режиму найбільшого сприяння, незалежної охорони, мінімальних стандартів охорони, пріоритету, транспарентності та суспільних інтересів.

Результати творчої діяльності, у тому числі твори літератури, образотворчого мистецтва, музики тощо, є невід'ємною частиною нашого життя. Для задоволення природних потреб людей у доступі до їх використання, а також для захисту суспільних інтересів необхідно врівноважувати авторське право певними винятками-обмеженнями.

Бернська конвенція, Угода про ТРІПС та Договори ВОІВ в галузі Інтернету дозволяють державам-членам вводити обмеження та винятки з авторського права та суміжних прав за умови, якщо вони:

- 1) поширюються лише на певні особливі випадки,
- 2) не суперечать нормальному використанню твору,
- 3) не ущемляють необгрунтованим чином законні інтереси автора чи правовласника.

Ці критерії часто називають «треступінчастою перевіркою» використання твору, який інакше охоронявся б авторським правом або суміжними правами, та вимагав би отримання дозволу правовласника чи внесення відповідної плати.

Обмеження та винятки зазвичай відносяться до однієї з двох груп:

1) загальні обмеження, наприклад, сумлінне використання, що застосовується до різних ситуацій у міру їх виникнення,

2) спеціальні обмеження та винятки, які поширюються на певні категорії користувачів, цілей використання або того та іншого, таких як повідомлення новин, освітній процес (наприклад, у разі використання освітніми установами), особисті некомерційні цілі чи дозволені способи використання бібліотеками з метою забезпечення збереження матеріалів або обслуговування їхніх читачів.

У більшості систем авторського права застосовуються спеціальні обмеження та винятки. Все більше таких систем також передбачають винятки для сумлінного використання та сумлінної ділової практики. Ці загальні винятки традиційно були характерними для систем загального права, проте в даний час вони прийняті також у деяких країнах, законодавство яких засноване на системах континентального права.

Оскільки перевірка є абстрактною і була розроблена, щоб забезпечити можливість адаптації систем авторського права та суміжних прав до обставин конкретних країн, різні держави-члени договорів ВОІВ про авторське право та суміжні права застосовують її по-різному. Загалом відтворення з метою особистого вивчення, дослідження чи перегляду, швидше всього, допускається на підставі обмежень або винятків [9, с. 137].

Ліцензія того чи іншого роду потрібна для більшості публічних виконань різних типів творів, хоча для деяких цілей ліцензійний збір може дорівнювати нулю. Необхідність отримання ліцензії на публічне виконання залежить від факторів, встановлених національним законодавством, що відрізняються у різних країнах. У деяких системах робиться виключення для випадків, коли виконавці не вимагають та не отримують плати від публіки. В інших системах будь-яке зібрання близьких родичів або невеликої групи близьких знайомих вдома вважається публічними зборами, і для використання творів, що охороняються авторським правом або суміжними правами, потрібна ліцензія. При цьому виконання перед публічними зборами може підпадати під виключення за інших причин, таких як виконання музики під час релігійних служб чи патріотичних парадів. Ліцензії на багато категорій публічних виконань зазвичай оформляються через організації колективного управління.

У випадках, коли виконання, безкоштовні для публіки, можуть підпадати під виключення, дія обмежень та винятків може поширюватися на виконання навіть у тому у випадку, якщо виконавці отримують гроші, в тому числі оплату дорожніх витрат або гонорари за участь або негрошові винагороди. Іноді публіка не вносить плату безпосередньо, але має місце непрямий платіж за виконання. Наприклад, у деяких ресторанах, де музиканти грають музику, плата за виконання включена до вартості їжі та сервісного збору [10].

Висновки. Отже, принципи формуються під впливом права і завдань відповідної галузі чи інституту права. Принципи права ІВ повинні бути засновані на засадах розвитку суспільства і спеціальних законах, які регулюють відносини в даній сфері. Вони мають відповідати завданням, що стоять перед державою, а також суспільним інтересам, засадам гуманізму та моралі, сприяти охороні та захисту прав суб'єктів.

Принципи обмеження прав ІВ базуються на основі врівноваження інтересів автора з інтересами суспільства та держави. При цьому вони мають відповідати критеріям: 1) поширюватися лише на певні особливі випадки, 2) не суперечити нормальному використанню твору, 3) не ущемляти необгрунтованим чином законні інтереси автора чи правовласника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Теория государства и права: учеб. для юридических вузов и факультетов /под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. М.: НормаИнфра-М, 1997. 559 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Мічурін С.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 25 с.
4. Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності: затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 321-р від 13 червня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D1%80#Text>
5. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
6. Порядок реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону: наказ Міністерства фінансів України № 648 від 30 травня 2012 р. [Procedure for registration in the customs register of intellectual property rights protected in accordance with the law]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12#Text>
7. Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

8. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Додаток 1С до Угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 з наступними змін. та доп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#n3

9. Блажівська Н. Обмеження прав інтелектуальної власності відповідно до практики Європейського суду з прав людини. Теорія і практика ІВ. 2018. №6. С. 133-141.

10. Сорвачов О.В. Обмеження, припинення і скасування майнових прав інтелектуальної власності на промислові зразки URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/5_2012/16.pdf

11. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: Підручник. Вид. 2, змін. і доп. К.: НУБіП України, 2016. 355 с.

REFERENCES:

1. Teoriya gosudarstva y prava: ucheb. dlia yurydicheskikh vuzov y fakultetov [Theory of state and law: textbook. for law schools and faculties] /pod red. V.M. Korelskoho, V.D. Perevalova (1997). Moskva: Norma Ynfra-M, 1997 [in Russian].

2. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Michurin, Ye. O. (2009). Obmezhennia mainovykh prav fizychnykh osib (tsyvilno-pravovyi aspekt) [Restriction of property rights of individuals (civil law aspect)]: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia rozvytku natsionalnoi systemy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti: zatverdzhena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy № 321-r vid 13 chervnia 2002 r. [The concept of development of the national system of legal protection of intellectual property]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

5. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 r. [On innovation: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].

6. Poriadok reiestratsii u mytnomu reiestri ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti, yaki okhoroniaiutsia vidpovidno do zakonu: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy [Procedure for registration in the customs register of intellectual property rights protected in accordance with the law: order of the Ministry of Finance of Ukraine] № 648 vid 30 travnia 2012 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1034-12#Text> [in Ukrainian].

7. Pro otsinku maina, mainovykh prav i profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 12 lypnia 2001 r. [On property valuation, property rights and professional valuation activities in Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> [in Ukrainian].

8. Uhoda pro torhovelni aspekty prav intelektualnoi vlasnosti: Dodatok 1S do Uhody pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli vid 15.04.1994 z nastupnymy zmin. ta dop. [Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#n3 [in Ukrainian].

9. Blazhivska, N. (2018). Obmezhennia prav intelektualnoi vlasnosti vidpovidno do praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Restrictions on intellectual property rights in accordance with the case law of the European Court of Human Rights]. *Teoriia i praktyka – Theoty and Practice*, 6, 133-141 [in Ukrainian].

10. Sorvachov, O. V. Obmezhennia, pryynennia i skasuvannia mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti na promyslovi zrazky [Restriction, termination and revocation of intellectual property rights to industrial designs]. Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/5_2012/16.pdf [in Ukrainian].

11. Svitlychnyi, O. P. (2016). Pravo intelektualnoi vlasnosti: Pidruchnyk. Vyd. 2, zmin. i dop. [Intellectual property law: Textbook]. Kyiv: NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 20.04.2022